ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਬਾਲ ਉਪਦੇਸ਼

ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਸਾਬੋ ਕੀ ਤਲਵੰਡੀ, ਗੁਰੂ ਕਾਂਸ਼ੀ (ਬਠਿੰਡਾ)

ਜਿਥੇ ਸਰਬੰਸਦਾਨੀ ਕਲਗੀਧਰ ਪਿਤਾ ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ
੨੩ ਸਾਵਣ, ਸੰਮਤ ੧੭੬੩ ਬਿਕ੍ਰਮੀ, ਸੰਨ ੧੭੦੬ ਈ: ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਸੰਪੂਰਨ
ਕੰਠੋਂ ਉਚਾਰ ਕੇ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਲਿਖਾਰੀ ਲਾ ਕੇ ਲਿਖਵਾਏ ਅਤੇ ੪੮ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ
ਅਰਥ ਪੜ੍ਹਾ ਕੇ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ।
ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਜਥੇਦਾਰ ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਥਾਪਿਆ।

ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ (ਜਥਾ ਭਿੰਡਰਾਂ) ਮਹਿਤਾ

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰਦਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਮਹਿਤਾ)

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰਦਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਮਹਿਤਾ) ਵਿਖੇ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਵਿਦਿਆਰਥੀ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ: ਗਿਆਨੀ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਖ਼ਾਲਸਾ
ਮੁਖੀ, ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ (ਜਥਾ ਭਿੰਡਰਾਂ) ਮਹਿਤਾ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਕ (ਕੱਕਾ)

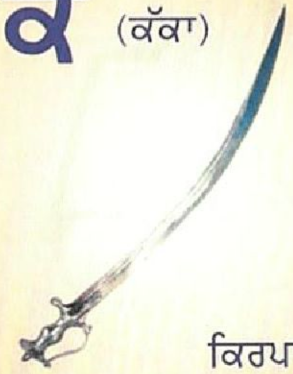

ਕਿਰਪਾਨ

ਖ (ਖੱਖਾ)

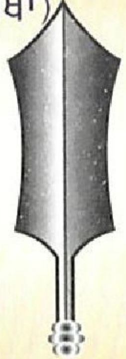

ਖੰਡਾ

ਗ (ਗੱਗਾ)

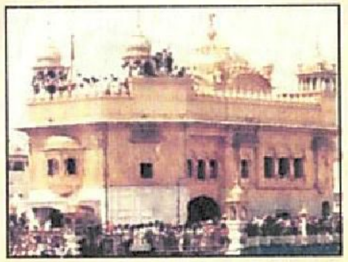

ਗੁਰਦੁਆਰਾ

ਘ (ਘੱਘਾ)

ਘੋੜਾ

ਙ (ਙੰਙਾ)

ਙ

ਙੰਙਾ

ਚ (ਚੱਚਾ)

ਚੌਰ

ਛ (ਛੱਛਾ)

ਛਤਰ

ਜ (ਜੱਜਾ)

ਜੱਗ

ਝ (ਝੱਝਾ)

ਝਾੜੂ

ਞ (ਞੰਞਾ)

ਞ

ਞੰਞਾ

ਟ (ਟੈਂਕਾ)

ਟਰੈਕਟਰ

ਠ (ਠੱਠਾ)

ਠੇਲਾ

ਡ (ਡੱਡਾ)

ਡੱਡੂ

ਢ (ਢੱਢਾ)

ਢਾਲ

ਣ (ਣਾਣਾ)

ਣ

ਣਾਣਾ

ਤ (ਤੱਤਾ)

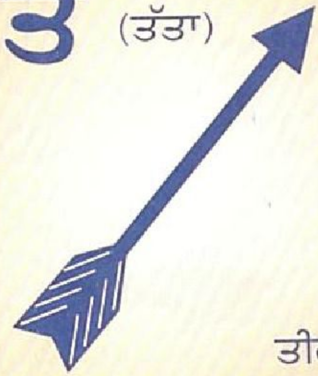

ਤੀਰ

ਥ (ਥੱਥਾ)

ਥਣ

ਦ (ਦੱਦਾ)

ਦਵਾਤ

ਧ (ਧੱਧਾ)

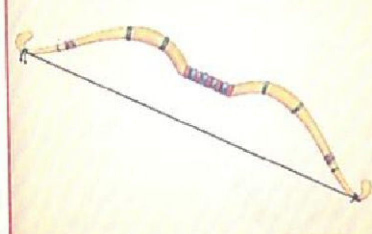

ਧਨੁਸ਼

ਨ (ਨੰਨਾ)

ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ

ਪ (ਪੱਪਾ) ਪਾਲਕੀ ਸਾਹਿਬ

ਫ (ਫੱਫਾ)

ਫੁੱਲ

ਬ (ਬੱਬਾ)

ਬਰਛਾ

ਭ (ਭੱਬਾ)

ਭੱਥਾ

ਮ (ਮੱਮਾ)

ਮੋਰ

ਯ (ਯਈਯਾ)

ਯੱਕਾ

ਰ (ਰਾਰਾ)

ਰੰਬਾ

ਲ (ਲੱਲਾ)

ਲਾਲਟੈਨ

ਵ (ਵੱਵਾ)

ਵੇਲਣਾ

ੜ (ੜਾੜਾ)

ੜ

ੜਾੜਾ

ਸ਼ (ਸ਼ਸ਼ਾ)

ਸ਼ੇਰ

ਖ਼ (ਖ਼ਖ਼ਾ)

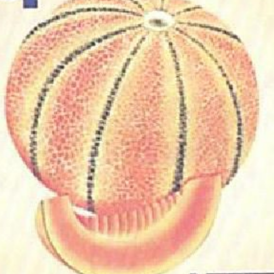

ਖ਼ਰਬੂਜਾ

ਗ਼ (ਗ਼ਗ਼ਾ)

ਗ਼ੁਬਾਰਾ

ਜ਼ (ਜ਼ਜ਼ਾ)

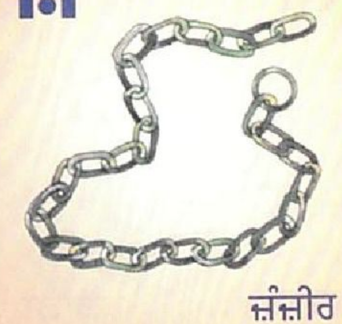

ਜ਼ੰਜ਼ੀਰ

ਫ਼ (ਫ਼ਫ਼ਾ)

ਫ਼ੁਹਾਰਾ

ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦੇ ਅੱਖਰ

ੳ	ਅ	ੲ	ਸ	ਹ
ਕ	ਖ	ਗ	ਘ	ਙ
ਚ	ਛ	ਜ	ਝ	ਞ
ਟ	ਠ	ਡ	ਢ	ਣ
ਤ	ਥ	ਦ	ਧ	ਨ
ਪ	ਫ	ਬ	ਭ	ਮ
ਯ	ਰ	ਲ	ਵ	ੜ
ਲ਼	ਸ਼	ਖ਼	ਗ਼	ਜ਼	ਫ਼

ਨੋਟ: ਉੜੇ ਐੜੇ ਦੀ ਇਕ ਇਕ ਪੰਗਤੀ, ਮੁਹਾਰਨੀ ਦੀ ਇਕ ਇਕ, ਦੋ ਦੋ ਜਾਂ ਪੰਜ ਪੰਗਤੀਆਂ, ਉਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਇਕ ਇਕ ਪੈਰਾ ਕਰਕੇ, ਪਹਿਲਾਂ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪੰਜ ਪੰਜ ਵਾਰੀ ਵੇਖ ਕੇ ਬੁਲਾ ਕੇ ਲਿਖਾਉ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸਤਾਦ ਜਬਾਨੀ ਬੋਲ ਕੇ ਲਿਖਾਵੇ। ਜੇ ਫਿਰ ਵੀ ਅੱਖਰ ਨਾ ਪੱਕਣ ਤਾਂ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੁਬਾਰਾ ਦੁਬਾਰਾ ਲਿਖਾਉ ਕਿਉਂਕਿ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਨਾਲ ਲਿਖਾਈ ਵੀ ਅਤੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰ ਬੋਲਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ

ੳ—ਊੜਾ	ਅ—ਐੜਾ	ੲ—ਈੜੀ	ਸ—ਸੱਸਾ	ਹ—ਹਾਹਾ
ਕ—ਕੱਕਾ	ਖ—ਖੱਖਾ	ਗ—ਗੱਗਾ	ਘ—ਘੱਘਾ	ਙ—ਙੰਙਾ
ਚ—ਚੱਚਾ	ਛ—ਛੱਛਾ	ਜ—ਜੱਜਾ	ਝ—ਝੱਝਾ	ਞ—ਞੰਞਾ
ਟ—ਟੈਂਕਾ	ਠ—ਠੱਠਾ	ਡ—ਡੱਡਾ	ਢ—ਢੱਢਾ	ਣ—ਣਾਣਾ
ਤ—ਤੱਤਾ	ਥ—ਥੱਥਾ	ਦ—ਦੱਦਾ	ਧ—ਧੱਧਾ	ਨ—ਨੰਨਾ
ਪ—ਪੱਪਾ	ਫ—ਫੱਫਾ	ਬ--ਬੱਬਾ	ਭ—ਭੱਭਾ	ਮ—ਮੰਮਾ
ਯ—ਯਈਯਾ	ਰ—ਰਾਰਾ	ਲ—ਲੱਲਾ	ਵ—ਵਾਵਾ	ੜ—ੜਾੜਾ
ਲ਼—ਲ਼ਲ਼ਾ	ਸ਼—ਸ਼ਸ਼ਾ	ਜ਼—ਜ਼ਜ਼ਾ	ਖ਼—ਖ਼ਖ਼ਾ	ਗ਼—ਗ਼ਗ਼ਾ	ਫ਼—ਫ਼ਫ਼ਾ

ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਬਿੰਦੀ ਵਾਲੇ ਅੱਖਰ ਬੋਲਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ

ਇਹ ਅੱਖਰ ਪੋਲੇ ਬੋਲਣੇ ਹਨ। ਜਬਾਨ ਤਾਲ਼ੂ ਨਾਲੋਂ ਪਿਛਾਂਹ ਰੱਖਣੀ। ਸ਼ ਤੇ ਜ਼ ਬੋਲਣ ਲੱਗਿਆਂ ਮਗਰੋਂ ਐੜੇ ਦੀ ਅਵਾਜ ਬੋਲਣੀ ਹੈ, ਸ਼ਸ਼ਾਅ, ਜ਼ਜ਼ਾਅ। ਖ਼ ਅਤੇ ਗ਼ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ ਗਲ਼ੇ ਵਿੱਚੋਂ ਪੋਲੀ ਲਿਆਉਣੀ ਹੈ। ਫ਼ ਦੀ ਅਵਾਜ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪੋਲੀ ਲਿਆਉਣੀ ਹੈ, ਬੁੱਲ੍ਹ ਨਹੀਂ ਜੁੜਨ ਦੇਣੇ। ਇਹਨਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਨਾਲ ਮਗਰੋਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਐੜੇ ਦੀ ਅਵਾਜ ਬੋਲਣੀ ਹੈ, ਖ਼ਖ਼ਾਅ, ਗ਼ਗ਼ਾਅ, ਫ਼ਫ਼ਾਅ।

ਲ਼—ਲ਼ਲ਼ਾ ਅੱਖਰ ਪੋਲਾ ਬੋਲਣਾ ਹੈ, ਜਬਾਨ ਤਾਲ਼ੂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਲਾਉਣੀ, ੜਾੜੇ ਅੱਖਰ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲੋਂ ਜਬਾਨ ਥੋੜ੍ਹੀ ਘੱਟ ਹਿਲਾਉਣੀ ਹੈ।

'ਲ਼' ਅੱਖਰ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਅਨੁਸਾਰ ਬੋਲਣ ਵਿੱਚ ਸੀ, ਪਰ ਲਿਖਤ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬੋਲੀ ਅਨੁਸਾਰ ਲਿਖਤ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਅੱਖਰ ਦੀ ਕਾਢ ਕੱਢੀ ਹੈ। 'ਲ਼' ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਪੈਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿੰਦੀ ਬਗੈਰ ਲਿਖਣ ਤੇ ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਹਿੰਦੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਅੱਖਰ ਬਣਦੇ ਹਨ।

ਕ, ਖ, ਗ, ਘ ਇਹਨਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ ਗਲ਼ੇ ਵਿੱਚੋਂ ਆਉਂਦੀ

ਹੈ, ਙੰਙੇ ਦੀ ਅਵਾਜ ਇਹਨਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ ਨਾਲੋਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਗਲ਼ੇ ਦੇ ਥਲਿਓਂ ਲਿਆ ਕੇ ਸਿੱਧੀ ਨੱਕ ਰਾਹੀਂ ਲਿਆ ਕੇ ਬੋਲਣੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਪੰਜਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜਾਂ ਯ ਅੱਖਰ ਬੋਲਣਾ ਨਾ ਆਵੇ ਤਾਂ ਉਂਗਲ ਨਾਲ ਜਬਾਨ ਦਬਾ ਕੇ ਗਲ਼ੇ ਵਿੱਚੋਂ ਅਵਾਜ ਲਿਆ ਕੇ ਬੋਲ ਕੇ ਪਕਾਉ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੱਚਾ ਅੱਖਰ ਬੋਲਣ ਲੱਗਿਆਂ ਜਬਾਨ ਤਾਲ਼ੂ ਨਾਲ ਲੱਗਦੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਛੱਛਾ ਅੱਖਰ ਬੋਲਣ ਲੱਗਿਆਂ ਜਬਾਨ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਾਲ਼ੂ ਨਾਲ ਲਾ ਕੇ ਛੱਛਾ ਅੱਖਰ ਬੋਲਣਾ ਹੈ, ਮੂੰਹ ਦੀ ਹਵਾ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਕੱਢਣੀ ਹੈ।

ਤ, ਥ, ਦ, ਧ, ਨ ਇਹਨਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਬੋਲਣ ਲੱਗਿਆਂ ਜਬਾਨ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਦੰਦਾਂ ਨਾਲ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਟ, ਠ, ਡ, ਢ, ਣ ਇਹਨਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਬੋਲਣ ਲੱਗਿਆਂ ਜਿੱਥੋਂ ਤਾਲ਼ੂ ਦਾ ਡੂੰਘ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਬਾਨ ਉਥੇ ਕੰਢੇ 'ਤੇ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਇੱਥੋਂ ਅਵਾਜ ਸਾਫ਼ ਨਾ ਆਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਪਿੱਛੋਂ ਜਬਾਨ ਲਾ ਕੇ ਬੋਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਪਕਾਉ। ਨ ਅੱਖਰ ਦੋਹਾਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ਨਾਲ ਬੋਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ੜ ਤੇ ਣ ਅੱਖਰ ਬੋਲਣ ਲੱਗਿਆਂ ਜਿੱਥੋਂ ਤਾਲ਼ੂ ਦਾ ਡੂੰਘ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਕੰਢੇ 'ਤੇ ਜਬਾਨ ਦਾ ਸਿਰਾ ਅੰਦਰ ਤੇ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਹਿਲਾਉ। ਨੱਕ ਰਾਹੀਂ ਅਵਾਜ ਕੱਢ ਕੇ ਣਾਣੇ ਦੀ ਅਵਾਜ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਮੂੰਹ ਰਾਹੀਂ ਅਵਾਜ ਕੱਢ ਕੇ ੜਾੜੇ ਦੀ ਅਵਾਜ ਬਣਦੀ ਹੈ।

ਨੋਟ: 'ਜ਼ਬਾਨ' ਤੇ 'ਅਵਾਜ਼' ਇਹ ਫ਼ਾਰਸੀ ਤੇ ਉਰਦੂ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫ਼ਾਰਸੀ ਤੇ ਉਰਦੂ ਭਾਸ਼ਾ ਅਨੁਸਾਰ ਬੋਲਣ ਲਗਿਆਂ ਜਬਾਨ ਤਾਲ਼ੂ ਨਾਲੋਂ ਪਿਛਾਂਹ ਰੱਖ ਕੇ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ ਪੈਰ ਬਿੰਦੀ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਜਬਾਨ ਤਾਲ਼ੂ ਨਾਲ ਲਾ ਕੇ ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਜ' ਪੈਰ ਬਿੰਦੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੀ। ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਜੀਭ ਹੈ ਜ਼ਬਾਨ ਨਹੀਂ।

ਪਾਠ ਦੂਜਾ (੨)

ਭੁਲਾਵੇਂ ਅੱਖਰ

ਸ	ਸ਼	ਛ	ਜ	ਜ਼
ਖ	ਖ਼	ਗ	ਗ਼	ਫ
ਫ਼	ੜ	ਲ਼	ਝ	ਅ
ਥ	ਘ	ਤ	ਠ	ਦ
ਹ	ਯ	ਨ	ਚ	ਣ
ਬ	ਲ	ਢ	ਰ	ਞ
ੳ	ਮ	ਪ	ਵ	ਕ
ਟ	ਭ	ਙ	ੲ	ਡ
		ਧ		

ਪਾਠ ਤੀਜਾ (੩)

ਲਗਾਂ ਮਾਤ੍ਰਾਵਾਂ

ਮੁਕਤਾ
ਾ ਕੰਨਾ
ਿ ਸਿਹਾਰੀ
ੀ ਬਿਹਾਰੀ
ੁ ਔਂਕੜ
ੂ ਦੁਲੈਂਕੜ
ੇ ਲਾਂ
ੈ ਦੁਲਾਵਾਂ
ੋ ਹੋੜਾ
ੌ ਕਨੌੜਾ
ੰ ਟਿੱਪੀ
ਾਂ ਕੰਨਾ-ਬਿੰਦੀ
ੱ ਅੱਧਕ

ਪਾਠ ਚੌਥਾ (੪)

ਮੁਹਾਰਨੀ

ਅ	ਆ	ਇ	ਈ	ਉ	ਊ	ਏ	ਐ	ਓ	ਔ	ਅੰ	ਆਂ
ਸ	ਸਾ	ਸਿ	ਸੀ	ਸੁ	ਸੂ	ਸੇ	ਸੈ	ਸੋ	ਸੌ	ਸੰ	ਸਾਂ
ਹ	ਹਾ	ਹਿ	ਹੀ	ਹੁ	ਹੂ	ਹੇ	ਹੈ	ਹੋ	ਹੌ	ਹੰ	ਹਾਂ
ਕ	ਕਾ	ਕਿ	ਕੀ	ਕੁ	ਕੂ	ਕੇ	ਕੈ	ਕੋ	ਕੌ	ਕੰ	ਕਾਂ
ਖ	ਖਾ	ਖਿ	ਖੀ	ਖੁ	ਖੂ	ਖੇ	ਖੈ	ਖੋ	ਖੌ	ਖੰ	ਖਾਂ
ਗ	ਗਾ	ਗਿ	ਗੀ	ਗੁ	ਗੂ	ਗੇ	ਗੈ	ਗੋ	ਗੌ	ਗੰ	ਗਾਂ
ਘ	ਘਾ	ਘਿ	ਘੀ	ਘੁ	ਘੂ	ਘੇ	ਘੈ	ਘੋ	ਘੌ	ਘੰ	ਘਾਂ
ਙ	ਙਾ	ਙਿ	ਙੀ	ਙੁ	ਙੂ	ਙੇ	ਙੈ	ਙੋ	ਙੌ	ਙੰ	ਙਾਂ

ਨੋਟ : ਜਿਸ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਕੋਈ ਲਗ-ਮਾਤਰਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਉਹ ਅੱਖਰ ਮੁਕਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਚ	ਚਾ	ਚਿ	ਚੀ	ਚੁ	ਚੂ	ਚੇ	ਚੈ	ਚੋ	ਚੌ	ਚੰ	ਚਾਂ
ਛ	ਛਾ	ਛਿ	ਛੀ	ਛੁ	ਛੂ	ਛੇ	ਛੈ	ਛੋ	ਛੌ	ਛੰ	ਛਾਂ
ਜ	ਜਾ	ਜਿ	ਜੀ	ਜੁ	ਜੂ	ਜੇ	ਜੈ	ਜੋ	ਜੌ	ਜੰ	ਜਾਂ
ਝ	ਝਾ	ਝਿ	ਝੀ	ਝੁ	ਝੂ	ਝੇ	ਝੈ	ਝੋ	ਝੌ	ਝੰ	ਝਾਂ
ਞ	ਞਾ	ਞਿ	ਞੀ	ਞੁ	ਞੂ	ਞੇ	ਞੈ	ਞੋ	ਞੌ	ਞੰ	ਞਾਂ
ਟ	ਟਾ	ਟਿ	ਟੀ	ਟੁ	ਟੂ	ਟੇ	ਟੈ	ਟੋ	ਟੌ	ਟੰ	ਟਾਂ
ਠ	ਠਾ	ਠਿ	ਠੀ	ਠੁ	ਠੂ	ਠੇ	ਠੈ	ਠੋ	ਠੌ	ਠੰ	ਠਾਂ
ਡ	ਡਾ	ਡਿ	ਡੀ	ਡੁ	ਡੂ	ਡੇ	ਡੈ	ਡੋ	ਡੌ	ਡੰ	ਡਾਂ
ਢ	ਢਾ	ਢਿ	ਢੀ	ਢੁ	ਢੂ	ਢੇ	ਢੈ	ਢੋ	ਢੌ	ਢੰ	ਢਾਂ
ਣ	ਣਾ	ਣਿ	ਣੀ	ਣੁ	ਣੂ	ਣੇ	ਣੈ	ਣੋ	ਣੌ	ਣੰ	ਣਾਂ
ਤ	ਤਾ	ਤਿ	ਤੀ	ਤੁ	ਤੂ	ਤੇ	ਤੈ	ਤੋ	ਤੌ	ਤੰ	ਤਾਂ
ਥ	ਥਾ	ਥਿ	ਥੀ	ਥੁ	ਥੂ	ਥੇ	ਥੈ	ਥੋ	ਥੌ	ਥੰ	ਥਾਂ
ਦ	ਦਾ	ਦਿ	ਦੀ	ਦੁ	ਦੂ	ਦੇ	ਦੈ	ਦੋ	ਦੌ	ਦੰ	ਦਾਂ
ਧ	ਧਾ	ਧਿ	ਧੀ	ਧੁ	ਧੂ	ਧੇ	ਧੈ	ਧੋ	ਧੌ	ਧੰ	ਧਾਂ
ਨ	ਨਾ	ਨਿ	ਨੀ	ਨੁ	ਨੂ	ਨੇ	ਨੈ	ਨੋ	ਨੌ	ਨੰ	ਨਾਂ
ਪ	ਪਾ	ਪਿ	ਪੀ	ਪੁ	ਪੂ	ਪੇ	ਪੈ	ਪੋ	ਪੌ	ਪੰ	ਪਾਂ
ਫ	ਫਾ	ਫਿ	ਫੀ	ਫੁ	ਫੂ	ਫੇ	ਫੈ	ਫੋ	ਫੌ	ਫੰ	ਫਾਂ
ਬ	ਬਾ	ਬਿ	ਬੀ	ਬੁ	ਬੂ	ਬੇ	ਬੈ	ਬੋ	ਬੌ	ਬੰ	ਬਾਂ
ਭ	ਭਾ	ਭਿ	ਭੀ	ਭੁ	ਭੂ	ਭੇ	ਭੈ	ਭੋ	ਭੌ	ਭੰ	ਭਾਂ
ਮ	ਮਾ	ਮਿ	ਮੀ	ਮੁ	ਮੂ	ਮੇ	ਮੈ	ਮੋ	ਮੌ	ਮੰ	ਮਾਂ

ਯ	ਯਾ	ਯਿ	ਯੀ	ਯੁ	ਯੂ	ਯੇ	ਯੈ	ਯੋ	ਯੌ	ਯੰ	ਯਾਂ
ਰ	ਰਾ	ਰਿ	ਰੀ	ਰੁ	ਰੂ	ਰੇ	ਰੈ	ਰੋ	ਰੌ	ਰੰ	ਰਾਂ
ਲ	ਲਾ	ਲਿ	ਲੀ	ਲੁ	ਲੂ	ਲੇ	ਲੈ	ਲੋ	ਲੌ	ਲੰ	ਲਾਂ
ਵ	ਵਾ	ਵਿ	ਵੀ	ਵੁ	ਵੂ	ਵੇ	ਵੈ	ਵੋ	ਵੌ	ਵੰ	ਵਾਂ
ੜ	ੜਾ	ੜਿ	ੜੀ	ੜੁ	ੜੂ	ੜੇ	ੜੈ	ੜੋ	ੜੌ	ੜੰ	ੜਾਂ
ਲ਼	ਲ਼ਾ	ਲ਼ਿ	ਲ਼ੀ	ਲ਼ੁ	ਲ਼ੂ	ਲ਼ੇ	ਲ਼ੈ	ਲ਼ੋ	ਲ਼ੌ	ਲ਼ੰ	ਲ਼ਾਂ
ਸ਼	ਸ਼ਾ	ਸ਼ਿ	ਸ਼ੀ	ਸ਼ੁ	ਸ਼ੂ	ਸ਼ੇ	ਸ਼ੈ	ਸ਼ੋ	ਸ਼ੌ	ਸ਼ੰ	ਸ਼ਾਂ
ਜ਼	ਜ਼ਾ	ਜ਼ਿ	ਜ਼ੀ	ਜ਼ੁ	ਜ਼ੂ	ਜ਼ੇ	ਜ਼ੈ	ਜ਼ੋ	ਜ਼ੌ	ਜ਼ੰ	ਜ਼ਾਂ
ਖ਼	ਖ਼ਾ	ਖ਼ਿ	ਖ਼ੀ	ਖ਼ੁ	ਖ਼ੂ	ਖ਼ੇ	ਖ਼ੈ	ਖ਼ੋ	ਖ਼ੌ	ਖ਼ੰ	ਖ਼ਾਂ
ਗ਼	ਗ਼ਾ	ਗ਼ਿ	ਗ਼ੀ	ਗ਼ੁ	ਗ਼ੂ	ਗ਼ੇ	ਗ਼ੈ	ਗ਼ੋ	ਗ਼ੌ	ਗ਼ੰ	ਗ਼ਾਂ
ਫ਼	ਫ਼ਾ	ਫ਼ਿ	ਫ਼ੀ	ਫ਼ੁ	ਫ਼ੂ	ਫ਼ੇ	ਫ਼ੈ	ਫ਼ੋ	ਫ਼ੌ	ਫ਼ੰ	ਫ਼ਾਂ

ਬਿੰਦੀ ਤੇ ਟਿੱਪੀ ਵਾਲੀ ਮੁਹਾਰਨੀ

ਅਂ	ਆਂ	ਇਂ	ਈਂ	ਉਂ	ਊਂ	ਏਂ	ਐਂ	ਓਂ	ਔਂ	ਅੰ	ਇੰ	ਉੰ
ਸਂ	ਸਾਂ	ਸਿਂ	ਸੀਂ	ਸੁਂ	ਸੂੰ	ਸੇਂ	ਸੈਂ	ਸੋਂ	ਸੌਂ	ਸੰ	ਸਿੰ	ਸੁੰ
ਹਂ	ਹਾਂ	ਹਿਂ	ਹੀਂ	ਹੁਂ	ਹੂੰ	ਹੇਂ	ਹੈਂ	ਹੋਂ	ਹੌਂ	ਹੰ	ਹਿੰ	ਹੁੰ
ਕਂ	ਕਾਂ	ਕਿਂ	ਕੀਂ	ਕੁਂ	ਕੂੰ	ਕੇਂ	ਕੈਂ	ਕੋਂ	ਕੌਂ	ਕੰ	ਕਿੰ	ਕੁੰ
ਖਂ	ਖਾਂ	ਖਿਂ	ਖੀਂ	ਖੁਂ	ਖੂੰ	ਖੇਂ	ਖੈਂ	ਖੋਂ	ਖੌਂ	ਖੰ	ਖਿੰ	ਖੁੰ
ਗਂ	ਗਾਂ	ਗਿਂ	ਗੀਂ	ਗੁਂ	ਗੂੰ	ਗੇਂ	ਗੈਂ	ਗੋਂ	ਗੌਂ	ਗੰ	ਗਿੰ	ਗੁੰ

ਨੋਟ—ਮੁਕਤਾ, ਸਿਹਾਰੀ, ਔਂਕੜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਟਿੱਪੀ ਤੇ ਬਿੰਦੀ ਦੋਵੇਂ ਅਵਾਜਾਂ ਬੋਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਬਾਕੀ ਮਾਤਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੁਲੈਂਕੜ ਦੀ ਟਿੱਪੀ ਸਮੇਤ ਬਿੰਦੀ ਦੀ ਅਵਾਜ ਬੋਲਦੀ ਹੈ।

ਘਂ	ਘਾਂ	ਘਿਂ	ਘੀਂ	ਘੁਂ	ਘੂੰ	ਘੇਂ	ਘੈਂ	ਘੋਂ	ਘੌਂ	ਘੰ	ਘਿੰ	ਘੁੰ
ਙਂ	ਙਾਂ	ਙਿਂ	ਙੀਂ	ਙੁਂ	ਙੂੰ	ਙੇਂ	ਙੈਂ	ਙੋਂ	ਙੌਂ	ਙੰ	ਙਿੰ	ਙੁੰ
ਚਂ	ਚਾਂ	ਚਿਂ	ਚੀਂ	ਚੁਂ	ਚੂੰ	ਚੇਂ	ਚੈਂ	ਚੋਂ	ਚੌਂ	ਚੰ	ਚਿੰ	ਚੁੰ
ਛਂ	ਛਾਂ	ਛਿਂ	ਛੀਂ	ਛੁਂ	ਛੂੰ	ਛੇਂ	ਛੈਂ	ਛੋਂ	ਛੌਂ	ਛੰ	ਛਿੰ	ਛੁੰ
ਜਂ	ਜਾਂ	ਜਿਂ	ਜੀਂ	ਜੁਂ	ਜੂੰ	ਜੇਂ	ਜੈਂ	ਜੋਂ	ਜੌਂ	ਜੰ	ਜਿੰ	ਜੁੰ
ਝਂ	ਝਾਂ	ਝਿਂ	ਝੀਂ	ਝੁਂ	ਝੂੰ	ਝੇਂ	ਝੈਂ	ਝੋਂ	ਝੌਂ	ਝੰ	ਝਿੰ	ਝੁੰ
ਞਂ	ਞਾਂ	ਞਿਂ	ਞੀਂ	ਞੁਂ	ਞੂੰ	ਞੇਂ	ਞੈਂ	ਞੋਂ	ਞੌਂ	ਞੰ	ਞਿੰ	ਞੁੰ
ਟਂ	ਟਾਂ	ਟਿਂ	ਟੀਂ	ਟੁਂ	ਟੂੰ	ਟੇਂ	ਟੈਂ	ਟੋਂ	ਟੌਂ	ਟੰ	ਟਿੰ	ਟੁੰ
ਠਂ	ਠਾਂ	ਠਿਂ	ਠੀਂ	ਠੁਂ	ਠੂੰ	ਠੇਂ	ਠੈਂ	ਠੋਂ	ਠੌਂ	ਠੰ	ਠਿੰ	ਠੁੰ
ਡਂ	ਡਾਂ	ਡਿਂ	ਡੀਂ	ਡੁਂ	ਡੂੰ	ਡੇਂ	ਡੈਂ	ਡੋਂ	ਡੌਂ	ਡੰ	ਡਿੰ	ਡੁੰ
ਢਂ	ਢਾਂ	ਢਿਂ	ਢੀਂ	ਢੁਂ	ਢੂੰ	ਢੇਂ	ਢੈਂ	ਢੋਂ	ਢੌਂ	ਢੰ	ਢਿੰ	ਢੁੰ
ਣਂ	ਣਾਂ	ਣਿਂ	ਣੀਂ	ਣੁਂ	ਣੂੰ	ਣੇਂ	ਣੈਂ	ਣੋਂ	ਣੌਂ	ਣੰ	ਣਿੰ	ਣੁੰ
ਤਂ	ਤਾਂ	ਤਿਂ	ਤੀਂ	ਤੁਂ	ਤੂੰ	ਤੇਂ	ਤੈਂ	ਤੋਂ	ਤੌਂ	ਤੰ	ਤਿੰ	ਤੁੰ
ਥਂ	ਥਾਂ	ਥਿਂ	ਥੀਂ	ਥੁਂ	ਥੂੰ	ਥੇਂ	ਥੈਂ	ਥੋਂ	ਥੌਂ	ਥੰ	ਥਿੰ	ਥੁੰ
ਦਂ	ਦਾਂ	ਦਿਂ	ਦੀਂ	ਦੁਂ	ਦੂੰ	ਦੇਂ	ਦੈਂ	ਦੋਂ	ਦੌਂ	ਦੰ	ਦਿੰ	ਦੁੰ
ਧਂ	ਧਾਂ	ਧਿਂ	ਧੀਂ	ਧੁਂ	ਧੂੰ	ਧੇਂ	ਧੈਂ	ਧੋਂ	ਧੌਂ	ਧੰ	ਧਿੰ	ਧੁੰ
ਨਂ	ਨਾਂ	ਨਿਂ	ਨੀਂ	ਨੁਂ	ਨੂੰ	ਨੇਂ	ਨੈਂ	ਨੋਂ	ਨੌਂ	ਨੰ	ਨਿੰ	ਨੁੰ
ਪਂ	ਪਾਂ	ਪਿਂ	ਪੀਂ	ਪੁਂ	ਪੂੰ	ਪੇਂ	ਪੈਂ	ਪੋਂ	ਪੌਂ	ਪੰ	ਪਿੰ	ਪੁੰ
ਫਂ	ਫਾਂ	ਫਿਂ	ਫੀਂ	ਫੁਂ	ਫੂੰ	ਫੇਂ	ਫੈਂ	ਫੋਂ	ਫੌਂ	ਫੰ	ਫਿੰ	ਫੁੰ

ਬਂ	ਬਾਂ	ਬਿਂ	ਬੀਂ	ਬੁਂ	ਬੂੰ	ਬੇਂ	ਬੈਂ	ਬੋਂ	ਬੌਂ	ਬੰ	ਬਿੰ	ਬੁੰ
ਭਂ	ਭਾਂ	ਭਿਂ	ਭੀਂ	ਭੁਂ	ਭੂੰ	ਭੇਂ	ਭੈਂ	ਭੋਂ	ਭੌਂ	ਭੰ	ਭਿੰ	ਭੁੰ
ਮਂ	ਮਾਂ	ਮਿਂ	ਮੀਂ	ਮੁਂ	ਮੂੰ	ਮੇਂ	ਮੈਂ	ਮੋਂ	ਮੌਂ	ਮੰ	ਮਿੰ	ਮੁੰ
ਯਂ	ਯਾਂ	ਯਿਂ	ਯੀਂ	ਯੁਂ	ਯੂੰ	ਯੇਂ	ਯੈਂ	ਯੋਂ	ਯੌਂ	ਯੰ	ਯਿੰ	ਯੁੰ
ਰਂ	ਰਾਂ	ਰਿਂ	ਰੀਂ	ਰੁਂ	ਰੂੰ	ਰੇਂ	ਰੈਂ	ਰੋਂ	ਰੌਂ	ਰੰ	ਰਿੰ	ਰੁੰ
ਲਂ	ਲਾਂ	ਲਿਂ	ਲੀਂ	ਲੁਂ	ਲੂੰ	ਲੇਂ	ਲੈਂ	ਲੋਂ	ਲੌਂ	ਲੰ	ਲਿੰ	ਲੁੰ
ਵਂ	ਵਾਂ	ਵਿਂ	ਵੀਂ	ਵੁਂ	ਵੂੰ	ਵੇਂ	ਵੈਂ	ਵੋਂ	ਵੌਂ	ਵੰ	ਵਿੰ	ਵੁੰ
ੜਂ	ੜਾਂ	ੜਿਂ	ੜੀਂ	ੜੁਂ	ੜੂੰ	ੜੇਂ	ੜੈਂ	ੜੋਂ	ੜੌਂ	ੜੰ	ੜਿੰ	ੜੁੰ

ਪਾਠ ਪੰਜਵਾਂ (੫)

ਮੁਕਤੇ ਵਾਲੇ ਦੋ ਅੱਖਰੇ ਸ਼ਬਦ

ਗਲ	ਰਸ	ਕਲ	ਭਰ	ਅਬ	ਮਰ
ਦਸ	ਕਸ	ਨਸ	ਘਰ	ਚਲ	ਕਰ
ਫੜ	ਤਪ	ਬਲ	ਤਰ	ਜਰ	ਨਰ
ਪਲ	ਧਰ	ਛਜ	ਕਣ	ਹਠ	ਘਸ
ਛਲ	ਜਲ	ਲੜ	ਡਰ	ਛੜ	ਖ਼ਤ।

ਜਲ ਭਰ। ਤਰ ਫੜ। ਘਰ ਚਲ। ਹਠ ਨ ਕਰ।

ਘਰ ਫਲ ਹਨ। ਸਭ ਘਰ ਹਨ। ਦਸ ਨਗ ਹਨ।

ਵਲ ਛਲ ਨ ਕਰ। ਨਸ ਘਰ ਚਲ। ਗਲ ਕਰ।

ਮੁਕਤੇ ਵਾਲੇ ਤਿਨ ਅੱਖਰੇ ਸ਼ਬਦ

ਬਦਲ ਮਟਰ ਬਟਨ ਗਰਮ ਨਰਮ

ਮਲਮ ਖਸਮ ਧਰਮ ਕਲਮ ਸੜਕ

ਰਤਨ ਬਲਬ ਕਮਲ ਚਰਨ ਸਰਲ

ਖ਼ਬਰ ਹਰਨ ਟਹਲ ਮਹਲ ਅਮਰ

ਭਗਤ ਜਗਤ ਕਣਕ ਬਤਖ ਸ਼ਰਤ।

ਭਜਨ ਸਿੰਘ ਖ਼ਬਰ ਕਰ। ਭਗਤ ਬਣ।

ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਕਲਮ ਫੜ। ਮਟਰ ਨਰਮ ਹਨ।

ਜਲ ਗਰਮ ਕਰ। ਮਹਲ ਤਕ ਚਲ। ਕਪਟ ਨ ਕਰ।

ਮੁਕਤੇ ਵਾਲੇ ਚਾਰ ਅੱਖਰੇ ਸ਼ਬਦ

ਪਰਬਤ ਮਲਮਲ ਅਦਰਕ ਗੜਬੜ

ਕਸਰਤ ਸਰਕਸ ਗਲਗਲ ਮਤਲਬ

ਬਰਤਨ ਹਰਕਤ ਜਲਥਲ ਝਟਪਟ

ਹਲਚਲ ਅਣਬਣ ਹਰਮਨ ਸ਼ਰਵਣ

ਮਖ਼ਮਲ ਦਰਸ਼ਨ ਨਫ਼ਰਤ ਸ਼ਰਬਤ।

ਅਰਜਨ ਸਿੰਘ ਕਸਰਤ ਕਰ। ਝਟਪਟ ਚਲ।

ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ। ਹਰਮਨ ਬਣ। ਹਰਕਤ ਨ ਕਰ।

ਸ਼ਰਵਣ ਸਿੰਘ ਗੜਬੜ ਨ ਕਰ। ਬਰਤਨ ਫੜ੍ਹ।

ਜਰਮਲ ਸਿੰਘ ਨਫ਼ਰਤ ਨ ਕਰ।

ਪਾਠ ਛੇਵਾਂ (੬)

ਕੰਨੇ ਵਾਲੇ ਅੱਖਰ

ਆ ਸਾ ਹਾ ਕਾ ਖਾ ਗਾ ਘਾ ਙਾ ਚਾ ਛਾ

ਜਾ ਝਾ ਞਾ ਟਾ ਠਾ ਡਾ ਢਾ ਣਾ ਤਾ ਥਾ

ਦਾ ਧਾ ਨਾ ਪਾ ਫਾ ਬਾ ਭਾ ਮਾ ਯਾ ਰਾ

ਲਾ ਵਾ ੜਾ ਲ਼ਾ ਸ਼ਾ ਜ਼ਾ ਖ਼ਾ ਗ਼ਾ ਫ਼ਾ।

ਕੰਨੇ ਵਾਲੇ ਦੋ ਅੱਖਰੇ ਸ਼ਬਦ

ਬਾਲ ਬਾਗ ਸਾਗ ਰਾਹ ਘਾਹ ਪਾਠ

ਚਾਕ ਤਾਰ ਕਾਰ ਤਾਪ ਰਾਮ ਨਾਮ

ਯਾਦ ਸਾਧ ਟਾਟ ਆਸ ਆਪ ਸਾਕ

ਖਰਾ ਖਾਰਾ ਕਾਕਾ ਗਾਰਾ ਮਾਮਾ ਨਾਨਾ

ਚਾਚਾ ਗਾਣਾ ਮਾਤਾ ਰਾਜਾ ਸਾਫ਼ ਸ਼ਾਹ।

ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਤਾਲਾ ਲਾ। ਵਾਜਾ ਵਜਾ।

ਕੜਾ ਪਾ। ਭਲਾ ਕਰ। ਨਾਮ ਜਪ।

ਬਾਬਾ ਘਰ ਜਾਹ। ਥਾਲ਼ ਸਾਫ਼ ਕਰ।

ਕਾਲ਼ਾ ਧਾਗਾ ਫੜ੍ਹ। ਚਾਕ ਨਾ ਖਾਹ।

ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਛਾਲ਼ ਨਾ ਮਾਰ। ਗਰਮ ਦਾਲ ਨਾ ਖਾਹ।

ਕਾਕਾ ਆ ਚਾਵਲ ਖਾਹ।

ਕੰਨੇ ਵਾਲੇ ਤਿਨ ਅੱਖਰੇ ਸ਼ਬਦ

ਅਨਾਰ	ਮਕਾਨ	ਪਰਾਤ	ਬਰਾਤ	ਚਲਾਕ
ਕਪਾਹ	ਘਰਾਟ	ਗਲਾਸ	ਝਗੜਾ	ਦਮੜਾ
ਗਤਕਾ	ਗਾਤਰਾ	ਯਾਤਰਾ	ਬਸਤਾ	ਪਤਲਾ
ਹਲਕਾ	ਨਲਕਾ	ਗਮਲਾ	ਕਪੜਾ	ਛਾਨਣਾ
ਟਾਕਰਾ	ਬਾਜਰਾ	ਬਾਲਕ	ਮਾਲਕ	ਖ਼ਾਲਸਾ।

ਕਾਬਲ ਸਿੰਘ ਚਕਲਾ ਫੜ੍ਹ। ਯਾਤਰਾ ਕਰ।

ਮਕਾਨ ਬਣਾ। ਗਾਤਰਾ ਪਾ। ਗਲਾਸ ਸਾਫ਼ ਕਰ।

ਕਨਾਤ ਨਾ ਫੜ੍ਹ। ਝਗੜਾ ਨਾ ਕਰ।

ਪਰਾਤ ਸਾਫ਼ ਕਰ। ਬਰਾਤ ਨਾਲ ਜਾਹ।

ਸਦਾ ਹਲਕਾ ਖਾਣਾ ਖਾਹ। ਅਨਾਰ ਖਾਹ।

ਕੰਨੇ ਵਾਲੇ ਚਾਰ ਅੱਖਰੇ ਸ਼ਬਦ

ਕਰਤਾਰ	ਅਵਤਾਰ	ਦਰਬਾਰ	ਯਾਦਗਾਰ
ਸਮਾਚਾਰ	ਹਵਾਲਾਤ	ਟਕਸਾਲ	ਹਰਪਾਲ
ਜਗਤਾਰ	ਪਰਸ਼ਾਦ	ਕਰਾਮਾਤ	ਬਲਵਾਨ
ਪਕਵਾਨ	ਥਕਾਵਟ	ਟਮਾਟਰ	ਬਲਕਾਰ
ਦਸਤਾਰ	ਪਾਠਸ਼ਾਲਾ	ਭਗਵਾਨ	ਵਫ਼ਾਦਾਰ।

ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਬਲਵਾਨ ਬਣ। ਪਰਸ਼ਾਦ ਬਣਾ।

ਕਰਾਮਾਤ ਨਾ ਵਿਖਾ। ਦਰਬਾਰ ਵਲ ਜਾਹ।

ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨਾਮ ਜਪ। ਸਭ ਦਾ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਬਣ।

ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦਸਤਾਰ ਸਜਾ।

ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਟਮਾਟਰ ਫੜ੍ਹ।

ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਅਖ਼ਬਾਰ ਨਾ ਪਾੜ।

ਪਾਠ ਸਤਵਾਂ (੭)

ਸਿਹਾਰੀ ਵਾਲੇ ਅੱਖਰ

ਇ ਸਿ ਹਿ ਕਿ ਖਿ ਗਿ ਘਿ ਙਿ ਚਿ ਛਿ

ਜਿ ਝਿ ਞਿ ਟਿ ਠਿ ਡਿ ਢਿ ਣਿ ਤਿ ਥਿ

ਦਿ ਧਿ ਨਿ ਪਿ ਫਿ ਬਿ ਭਿ ਮਿ ਯਿ ਰਿ

ਲਿ ਵਿ ੜਿ ਲ਼ਿ ਸ਼ਿ ਜ਼ਿ ਖ਼ਿ ਗ਼ਿ ਫ਼ਿ।

ਸਿਹਾਰੀ ਵਾਲੇ ਦੋ ਅੱਖਰੇ ਸ਼ਬਦ

ਦਿਲ	ਹਿਲ	ਲਿਖ	ਸਿਖ	ਜਿਦ	ਮਿਲ
ਜਿਤ	ਢਿਲ	ਹਿਕ	ਮਿਣ	ਦਿਨ	ਗਿਣ
ਫਿਰ	ਚਿਰ	ਕਿਸ	ਨਿਮ	ਇਕ	ਇਟ
ਇਹ	ਸਿਰ	ਖਿਝ	ਬਿਖ	ਗਿਡ	ਗਿਲ
ਵਿਚ	ਲਿਆ	ਵਿਖਾ	ਗਿਆ	ਕਿਹਾ	ਖਿਮਾਂ।

ਦਾਰਾ ਸਿੰਘ ਖਿਮਾਂ ਕਰ। ਖ਼ਤ ਲਿਖ। ਚਿਰ ਨਾ ਲਾ।
ਢਿਲ ਨਾ ਕਰ। ਮਿਲ ਕਰ ਚਲ। ਸਿਰ ਨਾ ਹਿਲਾ।
ਇਕ ਇਟ ਲਿਆ। ਦਿਨ ਭਰ ਨਾ ਚਲ।

ਸਿਹਾਰੀ ਵਾਲੇ ਤਿਨ ਅੱਖਰੇ ਸ਼ਬਦ

ਹਿਰਨ	ਕਿਰਨ	ਨਹਿਰ	ਧਿਆਨ	ਮਿਆਨ
ਗਿਆਨ	ਹਿਸਾਬ	ਕਿਤਾਬ	ਮਿਲਾਪ	ਖਿਆਲ
ਵਿਚਾਰ	ਨਿਹਾਲ	ਫਿਕਰ	ਰਹਿਮ	ਕਿਰਤ
ਕਿਰਲਾ	ਹਿਮਾਲਾ	ਸਿਆਣਾ	ਕਵਿਤਾ	ਛਿਲਕਾ
ਟਹਿਲ	ਮਹਿਲ	ਸ਼ਹਿਰ	ਜ਼ਹਿਰ	ਲਿਫ਼ਾਫ਼ਾ।

ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਕਿਤਾਬ ਵਿਖਾ। ਸਿਆਣਾ ਬਣ।
ਬਹਿਣਾ ਸਿਖ। ਲਿਫ਼ਾਫ਼ਾ ਲਿਆ।
ਗਿਲਾਸ ਸਾਫ਼ ਕਰ। ਸ਼ਹਿਦ ਖਾਹ।
ਨਹਿਰ ਵਲ ਨਾ ਜਾਹ। ਕਿਰਨ, ਹਿਰਨ ਨਾ ਫੜ੍ਹ।
ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਹਿਸਾਬ ਕਰ।
ਸ਼ਹਿਰ ਜਾਹ, ਕਿਤਾਬ ਲਿਆ।

ਸਿਹਾਰੀ ਵਾਲੇ ਚਾਰ ਅੱਖਰੇ ਸ਼ਬਦ

ਮਹਿਮਾਨ	ਅਭਿਮਾਨ	ਇਕਬਾਲ	ਦਿਲਬਾਗ
ਕਛਹਿਰਾ	ਹਿਮਾਚਲ	ਬਿਕਰਮ	ਲਿਆਇਆ

ਨਿਰਮਲ	ਤਿਲਕਣ	ਸਿਮਰਨ	ਜਵਾਇਣ
ਨਾਰਾਇਣ	ਕਿਰਪਾਲ	ਧਿਰਕਾਰ	ਵਿਚਕਾਰ
ਸ਼ਿਕਾਇਤ	ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼	ਇਸ਼ਨਾਨ	ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼।

ਕਲਿਆਣ ਸਿੰਘ ਕਿਰਪਾਨ ਫੜ੍ਹ। ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ।
ਕਛਹਿਰਾ ਪਾ। ਜਵਾਇਣ ਲਿਆ।
ਅਭਿਮਾਨ ਨਾ ਕਰ। ਮਹਿਮਾਨ ਆਇਆ।
ਤਿਲਕਣ ਵਲ ਨਾ ਜਾਹ।
ਦਿਲਬਾਗ ਸਿੰਘ ਸਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰ।
ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨਾਰਾਇਣ ਨਾਲ ਮਿਲ।

ਪਾਠ ਅੱਠਵਾਂ (੮)

ਬਿਹਾਰੀ ਵਾਲੇ ਅੱਖਰ

ਈ	ਸੀ	ਹੀ	ਕੀ	ਖੀ	ਗੀ	ਘੀ	ਙੀ	ਚੀ	ਛੀ
ਜੀ	ਝੀ	ਞੀ	ਟੀ	ਠੀ	ਡੀ	ਢੀ	ਣੀ	ਤੀ	ਥੀ
ਦੀ	ਧੀ	ਨੀ	ਪੀ	ਫੀ	ਬੀ	ਭੀ	ਮੀ	ਯੀ	ਰੀ
ਲੀ	ਵੀ	ੜੀ	ਲ਼ੀ	ਸ਼ੀ	ਜ਼ੀ	ਖ਼ੀ	ਗ਼ੀ	ਫ਼ੀ।	

ਬਿਹਾਰੀ ਵਾਲੇ ਦੋ ਅੱਖਰੇ ਸ਼ਬਦ

ਲੀਕ	ਚੀਕ	ਤੀਰ	ਖੀਰ	ਵੀਰ	ਰੀਸ

ਮੀਤ	ਜੀਤ	ਪੀੜ	ਜੀਭ	ਠੀਕ	ਭੀੜ
ਨੀਲ	ਮਾਮੀ	ਚਾਚੀ	ਤਾਈ	ਨਾਨੀ	ਕੀੜੀ
ਪੀੜ੍ਹੀ	ਬੀਤੀ	ਸਾਖੀ	ਹਾਕੀ	ਮਾਲੀ	ਬਾਲੀ
ਥਾਲ਼ੀ	ਗਈ	ਬੜੀ	ਹਰੀ	ਸ਼ੀਸ਼ੀ	ਫ਼ੀਸ।

ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੀਰ ਚਲਾ। ਖੀਰ ਖਾਹ। ਚੀਕ ਨਾ ਮਾਰ।

ਨੀਲੀ ਕਾਪੀ ਲਿਆ। ਵੀਰ ਆ ਘੜੀ ਲਿਆ।

ਵੀਹ ਤਕ ਗਿਣ। ਰੀਸ ਨਾ ਕਰ। ਕੀੜੀ ਨਾ ਮਾਰ।

ਚਾਚੀ ਨਾਲ ਘਰ ਚਲ। ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਹਾਕੀ ਲਿਆ।

ਬਿਹਾਰੀ ਵਾਲੇ ਤਿਨ ਅੱਖਰੇ ਸ਼ਬਦ

ਸਰੀਰ	ਝਰੀਟ	ਮਲਾਈ	ਛਬੀਲ	ਇਮਲੀ
ਕੜਛੀ	ਕਲਗੀ	ਦਵਾਈ	ਛਾਨਣੀ	ਚਟਣੀ
ਧਰਤੀ	ਕੜਾਹੀ	ਸਿਆਹੀ	ਬਾਲਟੀ	ਅਸਲੀ
ਨਕਲੀ	ਬਿਜਲੀ	ਰਜਾਈ	ਮਹੀਨਾ	ਭਤੀਜਾ
ਪਪੀਤਾ	ਫ਼ਕੀਰ	ਕਮੀਜ਼	ਮਿਸ਼ਰੀ	ਨਿਸ਼ਾਨੀ।

ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕੜਾਹੀ ਲਿਆ। ਗਰੀਬੀ ਧਾਰ।

ਮਿਸ਼ਰੀ ਖਾਹ। ਭਾਈ ਪਪੀਤਾ ਲਿਆ।

ਸਿਆਹੀ ਵਾਲ਼ੀ ਦਵਾਤ ਲਿਆ।

ਅਸਲੀ ਨਕਲੀ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰ।

ਬਿਹਾਰੀ ਵਾਲੇ ਚਾਰ ਅੱਖਰੇ ਸ਼ਬਦ

ਅਮਰੀਕ	ਜਸਬੀਰ	ਤਸਵੀਰ	ਜਗਦੀਸ
ਬਲਬੀਰ	ਰਣਜੀਤ	ਮਸਕੀਨ	ਮਨਜੀਤ
ਬਾਜੀਗਰ	ਕਾਰੀਗਰ	ਪਰਤੀਤ	ਬਾਲਮੀਕ
ਫਟਕੜੀ	ਬਹਾਦਰੀ	ਬਲਜੀਤ	ਬੀਰਬਲ
ਕੀਰਤਨ	ਕਸ਼ਮੀਰ	ਮਸ਼ਕਰੀ	ਫ਼ਰਵਰੀ।

ਹਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕੀਰਤਨ ਕਰ। ਤਸਵੀਰ ਬਣਾ।

ਬਾਜੀਗਰ ਬਾਜੀ ਪਾ। ਬਹਾਦਰੀ ਵਿਖਾ।

ਮਸ਼ਕਰੀ ਨਾ ਕਰ। ਫਟਕੜੀ ਨਾ ਖਾਹ।

ਦਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਜਾਹ।

ਫ਼ਰਵਰੀ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਅਠਾਈ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਸੀ।

ਪਾਠ ਨੌਵਾਂ (੯)

ਔਂਕੜ ਵਾਲੇ ਅੱਖਰ

ਉ	ਸੁ	ਹੁ	ਕੁ	ਖੁ	ਗੁ	ਘੁ	ਙੁ	ਚੁ	ਛੁ
ਜੁ	ਝੁ	ਞੁ	ਟੁ	ਠੁ	ਡੁ	ਢੁ	ਣੁ	ਤੁ	ਥੁ
ਦੁ	ਧੁ	ਨੁ	ਪੁ	ਫੁ	ਬੁ	ਭੁ	ਮੁ	ਯੁ	ਰੁ
ਲੁ	ਵੁ	ੜੁ	ਲ਼ੁ	ਸ਼ੁ	ਜ਼ੁ	ਖ਼ੁ	ਗ਼ੁ	ਫ਼ੁ।	

ਔਂਕੜ ਵਾਲੇ ਦੋ ਅੱਖਰੇ ਸ਼ਬਦ

ਸੁਖ	ਦੁਖ	ਭੁਖ	ਗੁਰ	ਸੁਰ	ਖੁਰ
ਤੁਰ	ਸੁਣ	ਗੁਣ	ਪੁਣ	ਗੁੜ	ਸੁਚ
ਮੁੜ	ਮੁਖ	ਰੁਸ	ਮੁਲ	ਫੁਲ	ਕੁਲ
ਚੁਪ	ਰੁਤ	ਕੁਝ	ਜੁਗ	ਮੁਢ	ਕਹੁ
ਬਹੁ	ਘਿਉ	ਗੁਫ਼ਾ	ਸੁਖੀ	ਕੁੜੀ	ਸ਼ੁਭ।

ਮੁਖੀ ਭੁਲ ਨਾ ਕਰ। ਕੁਝ ਗੁਣ ਸਿਖ।
ਸ਼ੁਭ ਕਾਰ ਕਰ। ਗੁੜ ਘਟ ਖਾਹ।
ਦਿਨ ਭਰ ਨਾ ਕੁੱਦ। ਕੁਝ ਦਾਨ ਵੀ ਕਰ।
ਦੁਖ ਸੁਖ ਸਮ ਕਰ ਜਾਣ। ਉਹ ਘਿਉ ਬੜਾ ਸਾਫ਼ ਸੀ।

ਔਂਕੜ ਵਾਲੇ ਤਿਨ ਅੱਖਰੇ ਸ਼ਬਦ

ਕੁੜਤਾ	ਫੁਹਾਰਾ	ਪੁਰਾਣਾ	ਦੁਮਾਲਾ	ਛੁਹਾਰਾ
ਰੁਮਾਲਾ	ਚੁਬਾਰਾ	ਫੁਰਨਾ	ਲੁਹਾਰ	ਦੁਕਾਨ
ਜੁਝਾਰ	ਉਦਾਸ	ਬੁਖਾਰ	ਗੁਲਾਬ	ਚੁਗਲੀ
ਖੁਰਲੀ	ਸੁਸਰੀ	ਕੁਕੜੀ	ਬੁਰਕੀ	ਕੁਹਾੜੀ
ਉਡੀਕ	ਖੁਰਾਕ	ਜ਼ੁਲਮ	ਜ਼ੁਰਾਬ	ਕੁਲਫ਼ੀ।

ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜ਼ੁਰਾਬ ਪਾ। ਜ਼ੁਲਮ ਨਾ ਕਰ।
ਦੁਮਾਲਾ ਸਜਾ। ਨੀਲਾ ਰੁਮਾਲਾ ਲਿਆ।
ਗੁਲਾਬ ਦੀ ਕਲਮ ਲਾ। ਚੁਗਲੀ ਨਾ ਕਰ।

ਵਧੀਆ ਖੁਰਾਕ ਖਾਹ। ਉਹ ਕੁੜਤਾ ਬੜਾ ਪੁਰਾਣਾ ਸੀ।

ਔਂਕੜ ਵਾਲੇ ਚਾਰ ਅੱਖਰੇ ਸ਼ਬਦ

ਫੁਲਵਾੜੀ	ਫੁਲਕਾਰੀ	ਗੁਰਬਾਣੀ	ਗੁਰਮੁਖੀ
ਕੁਰਬਾਨੀ	ਮੁਲਤਾਨ	ਸਤਲੁਜ	ਗੁਰਮਤਾ
ਸੁਰਜੀਤ	ਛੁਟਕਾਰਾ	ਮੁਕਾਬਲਾ	ਰਾਮਪੁਰ
ਗੁਰਦਾਸ	ਗੁਜਰਾਤ	ਫੁਟਬਾਲ	ਗੁਰਮੁਖ
ਬੁਲਬੁਲ	ਬਜ਼ੁਰਗ	ਕੁਦਰਤ	ਉਜਾਗਰ।

ਗੁਰਦੀਪ ਸਿੰਘ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੁਣ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਸਿਖ।
ਗੁਰਮੁਖ ਬਣ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਿਖ। ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰ।
ਗੁਰਸਿਖ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰ।
ਮਨਮੁਖ ਨਾ ਬਣ। ਫੁਟਬਾਲ ਲਿਆ।
ਇਹ ਬਟਨ ਸੁਨਹਿਰੀ ਹਨ।

ਪਾਠ ਦਸਵਾਂ (੧੦)

ਦੁਲੈਂਕੜ ਵਾਲੇ ਅੱਖਰ

ਊ	ਸੂ	ਹੂ	ਕੂ	ਖੂ	ਗੂ	ਘੂ	ਙੂ	ਚੂ	ਛੂ
ਜੂ	ਝੂ	ਞੂ	ਟੂ	ਠੂ	ਡੂ	ਢੂ	ਣੂ	ਤੂ	ਥੂ
ਦੂ	ਧੂ	ਨੂ	ਪੂ	ਫੂ	ਬੂ	ਭੂ	ਮੂ	ਯੂ	ਰੂ
ਲੂ	ਵੂ	ੜੂ	ਲ਼ੂ	ਸ਼ੂ	ਜ਼ੂ	ਖ਼ੂ	ਗ਼ੂ	ਫ਼ੂ।	

ਦੁਲੈਂਕੜ ਵਾਲੇ ਦੋ ਅੱਖਰੇ ਸ਼ਬਦ

ਊਠ	ਜੂਠ	ਤੂਤ	ਰੂਪ	ਫੂਕ	ਧੂਪ
ਗਊ	ਸਾਧੂ	ਬਾਪੂ	ਚਾਕੂ	ਲਾਟੂ	ਸੂਹਾ
ਭੂਆ	ਬੂਹਾ	ਚੂਹਾ	ਚੂਚਾ	ਬੂਟਾ	ਝੂਠਾ
ਤੂੜੀ	ਸੂਈ	ਪੂੜੀ	ਚੂਹੀ	ਪੂਰਾ	ਆਲੂ
ਡਾਕੂ	ਕਾਬੂ	ਆੜੂ	ਝਾੜੂ	ਤਾਰੂ	ਮਾੜੂ।

ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਝਾੜੂ ਮਾਰ। ਆੜੂ ਖਾਹ। ਮੂਲ਼ੀ ਲਿਆ।
ਜੂਠ ਨਾ ਖਾਹ। ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਚੂਰੀ ਖਾਹ। ਬੂਟ ਸਾਫ਼ ਕਰ।
ਡਾਕੂ ਨਾ ਬਣ। ਸੂਹਾ ਪੁਸ਼ਾਕਾ ਨਾ ਪਾ।
ਕਾਕਾ ਚਾਕੂ ਨਾ ਫੜ। ਤੂੜੀ ਨਾ ਖਿਲਾਰ ।

ਦੁਲੈਂਕੜ ਵਾਲੇ ਤਿਨ ਅੱਖਰੇ ਸ਼ਬਦ

ਸਰੂਪ	ਜਮੂਰ	ਕਰੂਪ	ਜਲੂਸ	ਸਕੂਲ
ਜਸੂਸ	ਜ਼ਰੂਰ	ਖਡੂਰ	ਕਸੂਰ	ਪੂਰਬ
ਕਬੂਲ	ਮਾਸੂਮ	ਚੂਰਨ	ਮੂਰਤ	ਸੂਰਤ
ਸੂਰਜ	ਗਭਰੂ	ਡਮਰੂ	ਖਾੜਕੂ	ਕਚਾਲੂ
ਮਾਰੂਤੀ	ਗੁਜਰੀ	ਹਜ਼ੂਰ	ਫ਼ਜ਼ੂਲ	ਖਜੂਰ।

ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਮਾਰੂਤੀ ਚਲਾ। ਚੂਰਨ ਖਾਹ। ਸਕੂਲ ਜਾਹ।
ਗਭਰੂ ਬਣ। ਕਰੂਪ ਨਾ ਬਣ। ਫ਼ਜ਼ੂਲ ਨਾ ਫਿਰ।
ਸੂਰਜ ਨਿਕਲ ਆਇਆ। ਸੋਹਣੀ ਮੂਰਤੀ ਬਣਾ।

ਜਲੂਸ ਨਾਲ ਜਾਹ। ਕਚਾਲ਼ੂ ਦੀ ਸਬਜ਼ੀ ਬਣਾ।

ਦੁਲੈਂਕੜ ਵਾਲੇ ਚਾਰ ਅੱਖਰੇ ਸ਼ਬਦ

ਵਾਹਿਗੁਰੂ	ਸੁਰਖਰੂ	ਭਰਪੂਰ	ਰਾਜਪੂਤ
ਸੂਰਬੀਰ	ਕਾਰਤੂਸ	ਕਰਤੂਤ	ਅਮਰੂਦ
ਕਬੂਤਰ	ਸਕੂਟਰ	ਮਾਰੂਥਲ	ਜਾਦੂਗਰ
ਦੂਰਬੀਨ	ਮਜਬੂਰ	ਮਜ਼ਲੂਮ	ਮਜ਼ਦੂਰ
ਮਨਜ਼ੂਰ	ਖ਼ਰਬੂਜ਼ਾ	ਸਰਦੂਲ	ਰਾਜਦੂਤ।

ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜਪ। ਸੂਰਬੀਰ ਬਣ।
ਖ਼ਰਬੂਜ਼ਾ ਲਿਆ। ਦੂਰਬੀਨ ਫੜਾ। ਕਬੂਤਰ ਨਾ ਫੜ।
ਅਮਰੂਦ ਘੱਟ ਖਾਹ। ਪੁਰਾਣਾ ਸਕੂਟਰ ਨਾ ਲਿਆ।
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਹਾਜ਼ਰ ਨਾਜ਼ਰ ਹਨ।

ਪਾਠ ਗਿਆਰਵਾਂ (੧੧)

ਲਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਅੱਖਰ

ਏ	ਸੇ	ਹੇ	ਕੇ	ਖੇ	ਗੇ	ਘੇ	ਙੇ	ਚੇ	ਛੇ
ਜੇ	ਝੇ	ਞੇ	ਟੇ	ਠੇ	ਡੇ	ਢੇ	ਣੇ	ਤੇ	ਥੇ
ਦੇ	ਧੇ	ਨੇ	ਪੇ	ਫੇ	ਬੇ	ਭੇ	ਮੇ	ਯੇ	ਰੇ
ਲੇ	ਵੇ	ੜੇ	ਲ਼ੇ	ਸ਼ੇ	ਜ਼ੇ	ਖ਼ੇ	ਗ਼ੇ	ਫ਼ੇ।	

ਲਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਦੋ ਅੱਖਰੇ ਸ਼ਬਦ

ਸੇਬ	ਬੇਰ	ਵੇਲ	ਖੇਡ	ਮੇਲ	ਭੇਡ
ਰੇਤ	ਦੇਰ	ਤੇਲ	ਜੇਠ	ਲੇਟ	ਰੇਠਾ
ਪੇਠਾ	ਮੇਲਾ	ਲੇਲਾ	ਸੇਵਾ	ਮੇਵਾ	ਧੇਲੀ
ਬੇਲੀ	ਤੇਰੀ	ਮੇਰੀ	ਦੇਰੀ	ਢੇਰੀ	ਬੇੜੀ
ਸਾਰੇ	ਖੀਰੇ	ਕੇਲੇ	ਤਾਰੇ	ਵਾਜੇ	ਮੇਜ਼।

ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਮੇਲੇ ਜਾਹ। ਕੇਲੇ ਲਿਆ।
ਸੇਵਾ ਕਰ। ਰੇਲ ਆਈ। ਦੇਰੀ ਨਾ ਕਰ।
ਲੇਲਾ ਨਾ ਫੜ੍ਹ। ਚਾਚਾ ਜੀ ਪੇਠੇ ਲਿਆਏ ਹਨ।
ਰੇਤ ਤੇ ਨਾ ਲੇਟ। ਜ਼ਿਆਦਾ ਬੇਰ ਨਾ ਖਾਹ।
ਰੁਪਈਏ ਦੇ ਮੇਵੇ ਲਿਆ। ਸਾਰੇ ਖੀਰੇ ਨਾ ਖਾਹ।

ਲਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਤਿਨ ਅੱਖਰੇ ਸ਼ਬਦ

ਸਵੇਰ	ਸਲੇਟ	ਨਰੇਲ	ਚਪੇੜ	ਠਠੇਰਾ
ਸਪੇਰਾ	ਬਟੇਰਾ	ਕਰੇਲਾ	ਗੁਲੇਲਾ	ਗਦੇਲਾ
ਤਰੇੜ	ਕਲੇਜਾ	ਜਲੇਬੀ	ਚਮੇਲੀ	ਬਰੇਲੀ
ਬੇਨਤੀ	ਹਵੇਲੀ	ਕੇਸਰ	ਸੇਵਕ	ਕਪੜੇ
ਵੇਲਣਾ	ਮੇਰਠ	ਵਛੇਰਾ	ਰੇਸ਼ਮ	ਸ਼ੇਰਨੀ।

ਕੇਵਲ ਸਿੰਘ ਜਲੇਬੀ ਖਾਹ। ਸਲੇਟ ਤੇ ਲਿਖ।
ਕਰੇਲੇ ਘੱਟ ਖਾਹ। ਰੇਸ਼ਮ ਸਿੰਘ ਹਵੇਲੀ ਜਾਹ।

ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਸੇਵਕ ਬਣ। ਸਪੇਰੇ ਬੀਨ ਵਜਾ।
ਸੁਰੇਸ਼ ਬਜ਼ਾਰ ਜਾਹ ਸਲੇਟ ਲਿਆ।
ਚਮੇਲੀ ਦਾ ਬੂਟਾ ਲਿਆ। ਸਵੇਰੇ ਉਠ ਕੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ।

ਲਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਚਾਰ ਅੱਖਰੇ ਸ਼ਬਦ

ਨਿਤਨੇਮ	ਨਾਮਦੇਵ	ਬਾਸਰਕੇ	ਬਲਦੇਵ
ਜਨਮੇਜਾ	ਬੀਕਾਨੇਰ	ਤਰਸੇਮ	ਸੂਬੇਦਾਰ
ਸੇਵਾਦਾਰ	ਥਾਣੇਦਾਰ	ਫਤੇਗੜ੍ਹ	ਸ਼ੇਖੂਪੁਰਾ
ਬੇਈਮਾਨ	ਪੇਚਕਸ	ਗੁਰਦੇਵ	ਬੇਕਸੂਰ
ਦਸਮੇਸ਼	ਦਰਵੇਸ਼	ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ	ਉਪਦੇਸ਼।

ਗੁਰਮੇਲ ਸਿੰਘ ਨਿਤਨੇਮ ਕਰ। ਪਰਦੇਸ਼ ਜਾਹ।
ਤਰਸੇਮ ਸਿੰਘ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਬੇਈਮਾਨੀ ਨਾ ਕਰ।
ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਦਰਵੇਸ਼ ਆਇਆ।
ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ ਬਿਲਕੁਲ ਬੇਕਸੂਰ ਸੀ।
ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰ।

ਪਾਠ ਬਾਰ੍ਹਵਾਂ (੧੨)

ਦੁਲਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਅੱਖਰ

ਐ ਸੈ ਹੈ ਕੈ ਖੈ ਗੈ ਘੈ ਙੈ ਚੈ ਛੈ

ਜੈ ਝੈ ਵੈ ਟੈ ਠੈ ਡੈ ਢੈ ਣੈ ਤੈ ਥੈ
ਦੈ ਧੈ ਨੈ ਪੈ ਫੈ ਬੈ ਭੈ ਮੈ ਯੈ ਰੈ
ਲੈ ਵੈ ੜੈ ਲ਼ੈ ਸ਼ੈ ਜ਼ੈ ਖ਼ੈ ਗ਼ੈ ਫ਼ੈ।

ਦੁਲਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਦੋ ਅੱਖਰੇ ਸ਼ਬਦ

ਥੈਲੀ ਵੈਰੀ ਬੈਠੀ ਡੈਰੀ ਕੈਦੀ ਸੈਨਾ
ਬੈਠਾ ਪੈਦਾ ਮੈਦਾ ਪੈਰ ਖੈਰ ਵੈਰ
ਨੈਣ ਡੈਣ ਭੈਣ ਡੈਮ ਸੈਰ ਬੈਠ
ਬੈਗ ਗੈਰ ਗੈਸ ਲੈਕ ਤੈਰ ਮੈਚ
ਪੈਸੇ ਭੈੜੇ ਬੈਠੇ ਛੈਣੇ ਲੈਣੇ ਹੈਜ਼ਾ।

ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਖੈਰ ਪਾ। ਭੈਣ ਆਈ। ਪੈਰ ਸਾਫ਼ ਕਰ।
ਥੈਲੀ ਨਾ ਛੇੜ। ਛੈਣੇ ਨਾ ਵਜਾ।
ਖਾਲੀ ਥੈਲਾ ਲਿਆ। ਬੈਗ ਚੁਕ ਕੇ ਲਿਆ।
ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵੈਰ ਨਾ ਕਰ।
ਵੈਰੀ ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਾ ਕਰ।
ਭਾਖੜਾ ਡੈਮ ਸੋਲ਼ਾਂ (੧੬) ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਬਣਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਡੈਮਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ 'ਤੇ ਹੈ।

ਦੁਲਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਤਿਨ ਅੱਖਰੇ ਸ਼ਬਦ

ਐਨਕ ਪੈਦਲ ਬੈਠਕ ਬੈਰਾੜ ਹੈਰਾਨ

ਮੈਦਾਨ ਐਲਾਨ ਵੈਰਾਗ ਕੈਮਰਾ ਫੈਸਲਾ
ਸੁਖੈਨ ਜਵੈਣ ਟਟੈਣਾ ਵੈਸਾਖੀ ਹੈਰਾਨੀ
ਬੈਟਰੀ ਟੈਕਸੀ ਗੁਸੈਲਾ ਜੈਕਾਰਾ ਪੈਰਿਸ
ਮੈਸੂਰ ਜੈਪੁਰ ਫੈਸ਼ਨ ਕੈਲਾਸ਼ ਸ਼ੈਤਾਨੀ।

ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਜਵੈਣ ਖਾਹ। ਕੈਮਰਾ ਲਿਆ।
ਪੈਦਲ ਨਾ ਜਾਹ। ਬੈਠਕ ਵਿਚ ਐਨਕ ਹੈ।
ਟੈਕਸੀ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਕਰ। ਟਟੈਣੇ ਨੂੰ ਨਾ ਫੜ੍ਹ।
ਗੁਸੈਲਾ ਸੁਭਾਅ ਨਾ ਬਣਾ। ਸ਼ੈਤਾਨੀ ਨਾ ਕਰ।
ਪੈਰਿਸ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ।
ਖ਼ਾਲਸੇ ਦਾ ਜਨਮ ਵੈਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਦਾ ਹੈ।

ਦੁਲਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਚਾਰ ਅੱਖਰੇ ਸ਼ਬਦ

ਐਤਵਾਰ ਐਟਲਸ ਨੈਨੀਤਾਲ ਹੈਰਾਨਗੀ
ਕਰਨੈਲ ਸੈਨਾਪਤੀ ਜੈਲਦਾਰ ਜੈਂਤੀਪੁਰ
ਬੈਜਨਾਥ ਵੈਸਲੀਨ ਸਵੈਟਰ ਜਰਨੈਲ
ਬਦਫੈਲੀ ਲਾਲਟੈਨ ਅਪਰੈਲ ਸੁਖਚੈਨ
ਪੈਦਾਵਾਰ ਪੈਨਸ਼ਨ ਪੈਰਾਸ਼ੂਟ ਨਿਰਵੈਰ।

ਗੁਰਮੇਲ ਸਿੰਘ ਕਲ੍ਹ ਐਤਵਾਰ ਸੀ।
ਬਦਫੈਲੀ ਨਾ ਕਰ। ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਸਵੈਟਰ ਲਿਆ।
ਸੁਖਚੈਨ ਸਿੰਘ ਲਾਲਟੈਨ ਰਖ।

ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਅਪ੍ਰੈਲ ਫੂਲ ਮਨਾਉਣਾ ਮਨ੍ਹਾ ਹੈ।
ਐਟਲਸ ਸਾਈਕਲ ਬਹੁਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ।
ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨਿਰਵੈਰ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਮੇਲ ਕਰ।
ਨਾਨਕ ਮਤਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਨੈਨੀਤਾਲ, ਹੁਣ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਨਗਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਸਿਤਾਰਗੰਜ ਤਹਿਸੀਲ ਵਿਚ ਹੈ।

ਪਾਠ ਤੇਰ੍ਹਵਾਂ (੧੩)

ਹੋੜੇ ਵਾਲੇ ਅੱਖਰ

ਓ ਸੋ ਹੋ ਕੋ ਖੋ ਗੋ ਘੋ ਙੋ ਚੋ ਛੋ
ਜੋ ਝੋ ਞੋ ਟੋ ਠੋ ਡੋ ਢੋ ਣੋ ਤੋ ਥੋ
ਦੋ ਧੋ ਨੋ ਪੋ ਫੋ ਬੋ ਭੋ ਮੋ ਯੋ ਰੋ
ਲੋ ਵੋ ੜੋ ਲ਼ੋ ਸ਼ੋ ਜ਼ੋ ਖ਼ੋ ਗ਼ੋ ਫ਼ੋ।

ਹੋੜੇ ਵਾਲੇ ਦੋ ਅੱਖਰੇ ਸ਼ਬਦ

ਢੋਲ	ਗੋਲ	ਤੋਲ	ਬੋਲ	ਵੋਟ	ਕੋਟ
ਤੋੜ	ਮੋੜ	ਰੋਗ	ਮੋਰ	ਚੋਰ	ਗੋਭੀ
ਜੋਕ	ਮੋਟਾ	ਛੋਟਾ	ਖੋਤਾ	ਟੋਆ	ਘੋੜਾ
ਸੋਟੀ	ਛੋਟੀ	ਕੋਟੀ	ਜੋਗੀ	ਕੋਠੀ	ਰੋਟੀ
ਧੋਬੀ	ਰੋਗੀ	ਮੋਤੀ	ਤੋਰੀ	ਲੋਭੀ	ਰੋਜ਼।

ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਰੋਟੀ ਖਾਹ। ਕੋਟ ਪਾ। ਢੋਲ ਵਜਾ।

ਪੂਰਾ ਤੋਲ। ਝੂਠ ਨਾ ਬੋਲ। ਸੋਟੀ ਮੋਟੀ ਹੈ।
ਤੋੜ ਫੋੜ ਨਾ ਕਰ। ਇਹ ਕੋਟੀ ਬਹੁਤ ਗਰਮ ਹੈ।
ਤੋਤਾ ਟਾਹਣੀ ਤੇ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਚੋਰ ਨਾ ਬਣ।
ਬਾਗ ਵਿਚ ਮੋਰ ਬੋਲ ਰਹੇ ਹਨ।

ਹੋੜੇ ਵਾਲੇ ਤਿਨ ਅੱਖਰੇ ਸ਼ਬਦ

ਸਮੋਸਾ	ਭਰੋਸਾ	ਮੋਰਚਾ	ਸੋਹਣਾ	ਸੋਚਣਾ
ਯੋਗਤਾ	ਰੋਗਨ	ਗੋਪਾਲ	ਮੋਟਰ	ਕੋਇਲ
ਰੋਪੜ	ਬੋਤਲ	ਗੋਲਕ	ਰੋਸ਼ਨ	ਜੋਕਰ
ਚਕੋਰ	ਸਲੋਕ	ਕਰੋਧ	ਸਟੋਪ	ਕੋਠੜੀ
ਰਸੋਈ	ਮੋਰਨੀ	ਢੋਲਕੀ	ਕੋਸ਼ਿਸ਼	ਜੋਤਿਸ਼ੀ।

ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਮੋਟਰ ਚਲਾ। ਸਮੋਸਾ ਖਾਹ।
ਬੋਤਲ ਨਾ ਫੜ੍ਹ। ਟੋਕਰੀ ਵਿਚ ਗੋਭੀ ਹੈ।
ਗੋਲਕ ਵਿਚ ਪੈਸੇ ਪਾ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ’ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰ।
ਕੋਇਲ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਰਸੀਲੀ ਹੈ।
ਰੋਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਰੋਪੜ ਜਾ ਕੇ ਰੋਗਨ ਲਿਆ।

ਹੋੜੇ ਵਾਲੇ ਚਾਰ ਅੱਖਰੇ ਸ਼ਬਦ

ਸੋਮਵਾਰ	ਹੋਣਹਾਰ	ਜੋਤੀਜੋਤ	ਰਾਇਕੋਟ
ਗੋਦਾਵਰੀ	ਰਣਜੋਧ	ਸਰੋਵਰ	ਅਮੋਲਕ

ਨਕੋਦਰ	ਹਾਈਕੋਟ	ਅਨਮੋਲ	ਕਮਜ਼ੋਰ
ਜੋਧਪੁਰ	ਮਨਜੋਤ	ਤਿਰਲੋਕ	ਟੈਲੀਫ਼ੋਨ
ਜ਼ੋਰਾਵਰ	ਅਫ਼ਸੋਸ	ਜ਼ੋਰਦਾਰ	ਗੁਲਮੋਰ।

ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਕਮਜ਼ੋਰ ਨੂੰ ਨਾ ਛੇੜ।
ਮਨਜੋਤ ਕੌਰ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਸਕੂਲ ਜਾਹ।
ਪਰਮੋਦ ਦਾ ਅਰਥ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਹੈ।
ਤਿਰਲੋਕ ਸਿੰਘ ਅਨਮੋਲ ਬਚਨ ਸੁਣ।
ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਗੋਦਾਵਰੀ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ।
ਕਲ੍ਹ ਬੜਾ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਧਮਾਕਾ ਹੋਇਆ ਸੀ।
ਬਾਬਾ ਜੀ ਦਾ ਟੈਲੀਫ਼ੋਨ ਆਇਆ ਹੈ।

ਪਾਠ ਚੌਦ੍ਹਵਾਂ (੧੪)

ਕਨੌੜੇ ਵਾਲੇ ਅੱਖਰ

ਔ ਸੌ ਹੌ ਕੌ ਖੌ ਗੌ ਘੌ ਙੌ ਚੌ ਛੌ
ਜੌ ਝੌ ਞੌ ਟੌ ਠੌ ਡੌ ਢੌ ਣੌ ਤੌ ਥੌ
ਦੌ ਧੌ ਨੌ ਪੌ ਫੌ ਬੌ ਭੌ ਮੌ ਯੌ ਰੌ
ਲੌ ਵੌ ੜੌ ਲ਼ੌ ਸ਼ੌ ਜ਼ੌ ਖ਼ੌ ਗ਼ੌ ਫ਼ੌ।

ਕਨੌੜੇ ਵਾਲੇ ਦੋ ਅੱਖਰੇ ਸ਼ਬਦ

ਚੌਰ ਪੌਣ ਧੌਣ ਕੌਣ ਚੌਣ ਚੌਲ਼

ਫੌਜ	ਮੌਜ	ਕੌਮ	ਸੌਣਾ	ਗੌਣਾ	ਪੌਦਾ
ਭੌਰਾ	ਚੌੜਾ	ਕੌੜਾ	ਔਖਾ	ਸੌਖਾ	ਰੌਲ਼ਾ
ਪੌਣਾ	ਸੌਦਾ	ਦੌੜੀ	ਕੌੜੀ	ਪੌੜੀ	ਕੌਲੀ
ਕੌਡੀ	ਚੌਂਕੀ	ਚੌੜੇ	ਜੌੜੇ	ਔਲ਼ੇ	ਖੌਰੂ।

ਫੌਜਾ ਸਿੰਘ ਰੌਲ਼ਾ ਨਾ ਪਾ। ਚੌਲ਼ ਲਿਆ।
ਹੌਲ਼ੀ ਗੱਲ ਕਰ। ਦਵਾਈ ਬਹੁਤ ਕੌੜੀ ਹੈ।
ਇਹ ਚੌਰ ਸੋਹਣਾ ਹੈ। ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਕੌਣ ਹੈ।
ਧੌਣ ਨੀਵੀਂ ਨਾ ਕਰ। ਇਹ ਸਰੋਵਰ ਬਹੁਤ ਚੌੜਾ ਹੈ।
ਪੌਦੇ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਪਾਣੀ ਦਿਓ।

ਕਨੌੜੇ ਵਾਲੇ ਤਿਨ ਅੱਖਰੇ ਸ਼ਬਦ

ਮੌਸਮ	ਔਸਤ	ਨੌਕਰ	ਮਖੌਲ	ਫਿਲੌਰ
ਬਿਭੌਰ	ਹੌਸਲਾ	ਚੌਬਾਰਾ	ਭਗੌੜਾ	ਭੌਂਕਣਾ
ਚੌਰਾਹਾ	ਤੌਲੀਆ	ਹਥੌੜਾ	ਖਿਡੌਣਾ	ਡਰੌਣਾ
ਕਚੌਰੀ	ਹਥੌੜੀ	ਵਿਛੌਣਾ	ਜੌਹਰੀ	ਚੌਰਾਸੀ
ਨੌਕਰੀ	ਮੌਲਵੀ	ਪਕੌੜੇ	ਔਤਾਰ	ਲਾਹੌਰ।

ਅਨੋਖ ਸਿੰਘ ਪਕੌੜੇ ਖਾਹ। ਹਥੌੜਾ ਲਿਆ।
ਪੁਰਾਣਾ ਤੌਲੀਆ ਨਾ ਲਿਆ।
ਕਲ੍ਹ ਮੌਸਮ ਬਹੁਤ ਖ਼ਰਾਬ ਸੀ।
ਪਕੌੜੇ ਖਾ ਕੇ ਪਾਣੀ ਨਾ ਪੀ।
ਗਰਮ ਗਰਮ ਕਚੌਰੀ ਲਿਆ।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੇ ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੂਨਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਹਨ।

ਕਨੌੜੇ ਵਾਲੇ ਚਾਰ ਅੱਖਰੇ ਸ਼ਬਦ

ਸੌਦਾਗਰ	ਚੌਰਾਸੀਹ	ਚੌਂਕੀਦਾਰ	ਫ਼ੌਜਦਾਰ
ਨੌਜਵਾਨ	ਨੌਨਿਹਾਲ	ਨੌ-ਬਰ-ਨੌ	ਧੌਲਪੁਰ
ਕੌਲਸਰ	ਕੌੜੇਬੋਲ	ਚੌਕਲੇਟ	ਕਲਾਨੌਰ
ਚਮਕੌਰ	ਲਖਨੌਰ	ਬਿਜਨੌਰ	ਬਲਾਚੌਰ
ਮੌਨਸੂਨ	ਖ਼ੌਫ਼ਨਾਕ	ਕੌਸ਼ਲਿਆ	ਡਲਹੌਜ਼ੀ।

ਸੌਦਾਗਰ ਸੌਦਾ ਖ਼ਰੀਦ। ਚੌਂਕੀਦਾਰ ਪਹਿਰਾ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਮੇਜ਼ ਚੌਰਾਸੀ ਰੁਪਏ ਦਾ ਹੈ। ਨੌਜਵਾਨ ਦੌੜ ਰਹੇ ਹਨ। ਬਾਉਲੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਚੌਰਾਸੀਹ ਪੌੜੀਆਂ ਹਨ। ਬਖਤੌਰ ਸਿੰਘ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੌੜੇ ਬੋਲ ਨਾ ਬੋਲ। ਦੂਸਰਿਆਂ ਦੇ ਕੌੜੇ ਬੋਲ ਸਹਾਰਨ ਨਾਲ ਪਾਪ ਨਾਸ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਚੰਗੇ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪਾਠ ਪੰਦਰਵਾਂ (੧੫)

ਟਿੱਪੀ ਵਾਲੇ ਅੱਖਰ

ਅੰ	ਸੰ	ਹੰ	ਕੰ	ਖੰ	ਗੰ	ਘੰ	ਙੰ	ਚੰ	ਛੰ
ਜੰ	ਝੰ	ਞੰ	ਟੰ	ਠੰ	ਡੰ	ਢੰ	ਣੰ	ਤੰ	ਥੰ
ਦੰ	ਧੰ	ਨੰ	ਪੰ	ਫੰ	ਬੰ	ਭੰ	ਮੰ	ਯੰ	ਰੰ
ਲੰ	ਵੰ	ੜੰ	ਲ਼ੰ	ਸ਼ੰ	ਜ਼ੰ	ਖ਼ੰ	ਗ਼ੰ	ਫ਼ੰ।	

ਟਿੱਪੀ ਵਾਲੇ ਦੋ ਅੱਖਰੇ ਸ਼ਬਦ

ਧੁੰਦ	ਸੰਤ	ਜੰਗ	ਦੰਦ	ਖੰਡ	ਪੰਡ
ਛੰਦ	ਬੰਦ	ਪਿੰਡ	ਟਿੰਡ	ਸਿੰਘ	ਪੰਜ
ਅੰਬ	ਸੰਗ	ਕੰਨ	ਹਿੰਗ	ਵਿੰਗ	ਸਿੰਗ
ਗੰਨਾ	ਲੰਮਾ	ਰੰਬਾ	ਖੰਭਾ	ਚੰਗਾ	ਗੰਗਾ
ਕੰਘਾ	ਛੰਨਾ	ਖੰਡਾ	ਮੰਦਾ	ਬੰਦਾ	ਗੰਦਾ।

ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਅੰਬ ਖਾਹ। ਪੰਡ ਚੁੱਕ।

ਬਹੁਤੀ ਖੰਡ ਨਾ ਖਾਹ। ਦੰਦ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸਾਫ਼ ਕਰ।

ਹਿੰਗ ਨਾ ਖਾਹ। ਪੰਜ ਕਿਲੋ ਆਟਾ ਲਿਆ।

ਅੰਬ ਬਹੁਤ ਮਹਿੰਗੇ ਹਨ। ਇਹ ਗੰਨਾ ਬਹੁਤ ਲੰਮਾ ਹੈ।

ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮੰਦਾ ਨਾ ਬੋਲ।

ਮੰਦਾ ਬੋਲਣ ਵਾਲਾ ਸਭ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਟਿੱਪੀ ਵਾਲੇ ਤਿਨ ਅੱਖਰੇ ਸ਼ਬਦ

ਅੰਗੂਰ	ਲੰਗੂਰ	ਸੰਦੂਕ	ਬੰਦੂਕ	ਸੁੰਦਰ
ਮੰਦਰ	ਅੰਦਰ	ਲੰਗਰ	ਜੰਗਲ	ਮੰਗਲ
ਸੰਗਲ	ਨੰਗਲ	ਬੰਗਲਾ	ਜੰਗਲਾ	ਬੰਗਾਲ
ਜੰਗਾਲ	ਚੰਡਾਲ	ਪੰਡਾਲ	ਬਸੰਤ	ਕੰਬਲ
ਸੁਰੰਗ	ਭੁਝੰਗੀ	ਬਠਿੰਡਾ	ਮੋਰਿੰਡਾ	ਜ਼ੰਜੀਰ